

Pataji levelek

Pentz tanár úr emlékezete

Akkor hal meg az ember, amikor már nem emlékeznek reá – olvasom Stjepan Pavić boszniai szerzetes barátom könyvének bevezetőjében, ahol egykori tanárainak emlékét idézi föl. Évek, évtizedek távlatából visszatekintve úgy érzem, ilyen természetű adósságomból legalább valami keveset nekem is illendő lerónom, hiszen van mit tanáraimnak megköszönni. Pályám föltehetően nem úgy alakult volna, ha nem kapok tőlük szellemi-lelki útbaigazítást. Pentz tanár úr példája, tanításai sokáig elkísértek utamon.

A Váli utcai iskolában (Budapest, XI. kerület) volt személyének bizonyos legendája. Már távolról is népszerűnek láttuk. A folyóson legtöbbször néhány fiú kísérte, gyakran tartott futballabdát a kezében. Ketten ott egyszer összeverekedtek, hirtelen előttük termett, s megállította őket. Gyorsan hozatott a szertárból két pár ökölvívó kesztyűt, tessék, mondta, így lehet szabályos. Abban az értelemben sem tekinthettük őt mindennapi jelenségnek, mivel a magyar és a történelem mellett tornatanár is volt. Igazat szólva eleinte személyét nem tudtam magamban hová tenni.

Hatodik osztályosok voltunk, amikor föllépett nálunk a tanári katedrára. Az 1956–57-es tanévben találkoztunk először a történelem tantárggyal. Vártam én ezt már korábban, hiszen a magyar és a földrajz mellett engem főleg a történelem érdekelt. Első óráján a hetes szokásos jelentése után arra kérte a fiút, hogy az ő órája előtt a tanári asztalon levő kis Lenin-szobrot tegye odébb valahová, mert zavarja őt, így mondta, a demonstrálásban. Amikor a tárgyat és módszerét kezdte magyarázni, hangsúlyozta, a tankönyv arra való, hogy használjuk, de magában nem elegendő, aki csak azt tudja, ami benne van, a közepes osztályzatot már megérdemli, de sokkal többet nem. A füzet első lapjára pedig rajzolatok oda vagy másolatok le valahonnan a régi Magyarország térképét, mivel ebben a tanévben arról az országról fogunk tanulni. Világosan, pontokba szedve adta elő az anyagot, mindig volt benne valami érdekes történet. Kiderült később,

KISS GY. CSABA (1945) művelődéstörténész, esszéista. Az MTA doktora, címzetes egyetemi tanár. Legutóbbi kötete: *A 20. század lengyel irodalmából*. Írók, művek, magyar kapcsolatok (Budapest, 2023, Nap Kiadó).

nála a feleltetés sem úgy zajlik, mint a többi tanárnál. A félév vége felé megkérdezte, ki gondolja úgy, hogy ötösrre tudja az anyagot. Jelentkezzék, aki úgy érzi, hogy megfelelően tud majd válaszolni a kérdésekre. Erre azután nyolcan-tizen is fősorakoztak a tábla mellé. Néhány alapvető kérdéssel kezdte, s akinek balul sikerült a válasz, az rögtön mehetett vissza a helyére azzal, hogy esetleg a négyesért léphet majd újra sorompóba. Érdekelte, miként igazodunk el történelmi korszakok között. Mondott egy példát, s kérdezte, mi az, ami nem lehet igaz benne. Mátyás király lakomáját mesélte, hogy ott krumplit is főlszolgáltak, ami persze nem történhetett meg, hiszen akkor még nem fedezték föl Amerikát. Azután jöttek az újabb kérdések, végül pedig kérdezhettük mi is egymást, és az kapott jelest, aki végig állta a sarat.

Gyakran helyettesített más órákat is. Lelkesen vártuk mindig, kifogyhatatlan volt a mesélésben, népszerűségének ez volt az egyik oka. A másik a sportszeretet. Ha a mi tornatanárunk hiányzott, rögtön indulhattunk vele focizni a Dohánygyár közeli lágymányosi pályájára, bíraskodott, s magyarázta, mit lehet jobban csinálni. Előfordult az is, ha például magyarórát helyettesített, hogy érdekes játékokra buzdította az osztályt. Vegyének elő a magyar könyvet, most lehet majd puskázni, magyarázta. Az lesz a föladat, hogy mindenki válasszon ki egy olyan magyar verset, amelyet fontosnak tart, s írja föl a címét a táblára. Kezdjük a fal melletti padsorral, gyertek egymás után. Amikor azután megtelt a tábla, azzal folytatta, hogy most pedig fordított sorrendben gyertek a táblához, s töröljétek le egy olyan versnek a címét, amelyet nem láttok annyira fontosnak. Ritkultak is szaporán a verscímek a spongya munkája nyomán. Amikor már csak három cím maradt, a *Himnusz*, a *Szózat* és a *Nemzeti dal*, álljunk meg, intett a tanár úr. Látjátok, mondta, megszavaztátok, hogy ez a három legfontosabb magyar vers. Ti döntöttetek így, én is elfogadom. Ez az a három vers, amelyet mindig tudni kell könyv nélkül. Egy másik alkalommal pedig két-három jó magyarost kért meg, hogy segítsenek neki összeolvasni általa hozott könyvek szövegét. Ekkor már mertem jelentkezni én is, egy Mikszáth-novella szövegét kaptuk kézhez régebbi és új kiadásban. Nézzétek meg alaposan, buzdított bennünket, figyelmesen olvassátok minden sorát. Csakhamar kiderült, hol a különbség a régi és az új kiadás között. A Jóisten említése nem szerepelt az újabb változatban, és mi egyszerűen közöltük az eredményt az osztály színe előtt. Magamban őszintén csodálkoztam akkor, tizenegy éves múltam, hogy ilyesmi egyáltalán lehetséges. Ez volt első tapasztalatom a cenzúra működéséről. A tanár úr ezt a szót nekünk nem említette. De pontosan éreztük, miben áll a dolog. Hol volt akkor még a kommunista cenzúrát leleplező Szörényi László híres *Delfináriuma*?

Arra szintén fölhívta figyelmünket, hogy a népi demokrácia kifejezés valójában szószaporítás, mivel a demokrácia azt jelenti, népuralom, s így tulajdonképpen azt ismételtgetjük: népi népuralom. Ez volt nekem életemben az első jelzés arról, hogy miként uralkodhat rajtunk a nyelv. Azt már nem tudom megmondani, mikor beszélhetett erről, hiszen szeptemberben kerültünk a keze alá, s jószerivel október 24-étől már nem jártunk iskolába, csak valamikor november

végén, december elején folytathattuk a tanévet. A történelmi megrázkódtatás után sem éreztünk szellemiségében változást. Végül mindössze csak egy tanévet tölthettem a keze alatt, de tanításának hatása hosszú időre megmaradt bennem. Gyerekkorom szomszédsági világából két barátomnak – Szalatkay Pistának és Avar Gábornak – pedig osztályfőnöke is volt, sok történetet hallottam tőlük Pentz tanár úr nevelési módszereiről, következetes erkölcsi elveiről. Elvitte osztályait kerékpáros kirándulásra a Velencei tó meg a Balaton körül. Lélekben mindig cserkészvezetőnek érezte magát.

Avar Gábor az iskola befejezése után is tartotta a kapcsolatot a tanár úrral, többször föl is kereste, így azután volt módom hosszú évtizedek után ismét találkozni vele. Ha jól emlékszem, 1983 elején látogattuk meg Nagytétényben. Jó hangulatban találtuk, hetvenéves múlt akkor nem régen. Sokáig kérdezni nem is kellett, mondta sorra történeteit. Hogy milyen kalandos módon sikerült például megszöknie a szovjet hadifogságból. Vonattal vitték őket keleti irányba, s valahol Erdélyben föl tudták szedni a vagon aljának deszkáit, így tudtak belőle kibújni egy alkalmas helyen. Persze emlegettük a Váli úti iskolát, azt kérdeztem tőle, hiszen jártak oda számosan az ún. rendőrtelpről is fiúk, előfordult-e, hogy a diákok közül valaki följelentette a tanár urat. Nem, válaszolta, a diákok sohasem, ám a tanárok közül volt, aki megtette.

Nagytétény – ahol polgári iskolát alapított 1934-ben – számontartja emlékezetét, születésének 100. évfordulóján, 2012-ben fölavatták emléktábláját azon az épületen, ahol annak idején iskolája működött. Úgy gondolom, mély nyomokat hagyott sokunk tudatában, s régi tanítványai közül nem én vagyok az egyetlen, aki mindmáig őrzi emlékezetét.

